

2. Гидденс Э. Постмодерн / Э. Гидденс // Философия истории. Ред. Ю.А.Кимелев. – М., 1995. – 346 с.
3. Черных Г.А. Концептуальная интерпретация процесса индивидуализации в социологических теориях конца XIX начала XX в. / Г. А. Черных // Психология, социология и педагогика. – Март 2014. – №3 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://psychology.snauka.ru/?p=2906> – С. 65-71.
4. Соболева Н.І. Соціологія суб'єктивної реальності / Н. І. Соболева// Інститут соціології НАН України. – К., 2002. – 296 с.
5. Мартинюк І.О., Соболева Н.І. Люди і роль / І.О. Мартинюк, Н.І. Соболева. – К.: Україна, 1993. – 117 с.
6. Шульга А. Легитимация и "легитимация": феноменологический анализ / А. Шульга // Институт социологии НАН Украины. – К., 2012. – 208 с.
7. Резнік В.С. Легітимація приватної власності як концепт соціологічної теорії / В.С. Резнік. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – 512 с.
8. Большой толковый социологический словарь [Текст]: Рус.–англ. – англ.–рус. / Д. Джери. – М. : Вече : АСТ, 2001 – 527 с.
9. Мунье Э. Манифест персонализма / Э. Мунье. – М., 1999. – С. 267–411.
10. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / П. Рикёр; пер. с фр. и вступит, ст. И. Вдовиной. – М.: «КАНОН-пресс-Ц»; «Кучково поле», 2002. – 624 с.

Отримано 10.09.2015 р.

УДК 316.0

Олевич М.І. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, аспірантка

ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЇ ЛЕГІТИМНОГО ПОРЯДКУ МАКСА ВЕБЕРА НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ПРО ПРАВО

В статті дається характеристика концепції легітимного соціального порядку Макса Вебера, а також розкривається пізнавальний потенціал даної концепції в науковому дискурсі про право в теоретичній соціології другої половини XX століття.

Ключові слова: *легітимність, соціальний порядок, легітимний соціальний порядок, право*

В статтє даєтєя характеристика концепции легитимного социального порядка Макса Вебера, а также рассматривается познавательный потенциал

данной концепции в научном дискурсе о праве в теоретической социологии XX века.

Ключевые слова: *легитимность, социальный порядок, легитимный социальный порядок, право*

The gnoseological characteristics of the Max Weber's conception of legitimate social order are presented in this paper. The cognitive influence of this conception on the scientific discourse on law in the contemporary theoretical sociology is also investigated by the author.

Keywords: *legitimacy; social order; legitimate social order, law*

Актуальність теми. Відомо, що видатний німецький суспільствознавець Макс Вебер (1864-1920) зробив вагомий внесок в розвиток світової соціологічної науки. Саме він є автором оригінальної соціологічної концепції легітимного соціального порядку. Але сам вчений звернув увагу на той факт, що виділенні та охарактеризовані ним певні типи легітимного соціального порядку це лише тільки ідеальні типи, які в реальному житті в чистому вигляді зустрічаються тільки у виняткових випадках. Зазначимо, що наявні оцінки пізнавального потенціалу веберівської концепції легітимного соціального порядку характеризуються певними концептуальними суперечностями, оскільки, на наш погляд, основні положення даної концепції тлумачаться фрагментарно і без належного врахування специфіки власних світоглядних поглядів М.Вебера на процеси генези та історичної еволюції правової регламентації соціальних взаємодій у різних типах соціальних систем і, зокрема, капіталістичного суспільства.

Приймаючи до уваги дану обставину, **мета** даної статті полягає в дослідженні гносеологічних особливостей впливу концепції легітимного порядку Макса Вебера на розвиток сучасного соціологічного дискурсу про право.

Насамперед варто зазначити, переважна більшість соціологів кінця XIX століття звертали дослідницьку увагу на важливості розумінні права як атрибутивного компонента системи нормативної організації соціального порядку й нормативної регуляції суспільного життя. Тому є, важливо враховувати, що довгий час ученими робився акцент на універсальності регулятивних можливостей права. Так Е.Дюркгейм вважав, що «соціальне життя, усюди, де воно тривало існує, неминуче прагне прийняти певну форму й організуватися, і право є ні що інше, як сама ця організація в її найбільш стійкому й точному вираженні»[1, с.71-72.].

Відзначимо, що універсальність організаційних і регулятивних можливостей права, згідно поглядам Дюркгейма та його послідовників, є синонімом ефективності соціальної дії права. Однак, як нам здається, зараз із таким розумінням важко погодитися, оскільки в сучасних суспільствах, особливо в їх «нормальних станах», зміст різних типів соціальних норм - релігійних, моральних, норм етикету, корпоративної культури, технічної раціональності (стандарти, еталони та ін.) відзначаються своєю регулятивною специфікою. А звідси і саме питання про універсальні організаційно - інтегративні можливості правових норм є не таким простим,. Вочевидь, що кожний тип соціальних норм має своє специфічне суспільне призначення і відрізняється своїми цільовими й функціональними завданнями. Тому й питання щодо універсальності регулятивних можливостей права потребує більш детального дослідження.

Характерно, що видний німецький соціолог М.Вебер був одним з перших учених, що хто звернув увагу на ту обставину, що ефективність соціальної дії права й універсальність його регулятивних можливостей взагалі можна поставити під сумнів, якщо взяти до уваги ірраціональні фактори правотворчості й правозастосування. У незакінченій фундаментальній праці «Економіка та суспільство» Вебер підкреслював, що «правотворчість й правозастосування є ірраціональними в тих випадках, коли рішення приймаються під впливом конкретних обставин, оцінюваних з погляду етичних або політичних позицій, а не на основі існуючих і діючих у суспільстві загальних правових норм» [2, р.656.].

З точки зору Вебера «загальні правові норми» виникають у теоріях природного права, у яких правові норми виводяться логічним дедуктивним шляхом з певних принципів, що характеризують фундаментальні й «вічно значимі» умови буття людини як соціальної істоти. Однак раціональна регулятивна дія правових норм, як доводить М.Вебер, істотною мірою може бути деформована активністю державного апарату легітимного примусу та насилля, який часто не раціонально використовує силу як головний інструмент свого впливу. У даному зв'язку доцільно визнати, що саме Максом Вебером було звернуто увагу на складний характер взаємозв'язку легітимності організаційно-правових засад колективного життя людей і процесом свавільного (по суті нелегітимного застосування правових норм, що і обумовлює важливість ідентифікації різних типів легітимного соціального порядку.

Слід зазначити, що аналізу різних аспектів концепції легітимного порядку М.Вебера присвячені праці Р.Арона, Г.Аренд, Ю.Габермаса, П.Гайденко, Ю.Давидова, Р. Дарендорфа, Д.Істона, С Ліпсета, Н.Лумана, Г.Осіпова, І.Пакульські, Т.Парсонса, О.Погорілого, С.Хантінгтона, Р.Дарендорфа та інших вчених. Звичайно, кожен із вчених досліджував цю концепцію під кутом власних уподобань: хтось основну увагу приділяв вивченню інституціональної легітимності, когось більше цікавила легітимність державної влади, а були і ті, хто намагався аналізувати соціальні, політико-культурні, ідеологічні фактори, які впливають на процес становлення і розвиток легітимності окремих політичних режимів. Загалом можна виділити три основні типи підходів в рамках яких розглядається дана проблема.

По-перше, це *суб'єктивістський підхід*. Тут мова йде про пошук джерел індивідуальної віри в легітимність існуючого соціального порядку. Легітимація дає індивіду знання того, чим є ті чи інші речі (когнітивний елемент) і чому він має вчиняти так, а не інакше (нормативний елемент). Джерелом легітимності може виступати харизма, традиція, яка пов'язана, перш за все, з релігійною мораллю. Основою легітимності соціального порядку можуть виступати релігійні та філософські системи, а також міфи на ранніх стадіях розвитку суспільства.

По-друге, це *об'єктивістський підхід* в концептуальних межах якого важливим є необхідність пошуку відповіді на питання, як легітимізується нормативний порядок суспільства. Стверджується, що джерелом легітимності соціального порядку є норми, які регулюють взаємовідносини в суспільстві, накладаючи обмеження на дії окремих індивідів. Таким чином, сенс, норми і цінності мають бути вироблені поза індивідами і нав'язані їм зверху соціальними інститутами.

По-третє, це *комунікативний підхід*, прибічники якого вважають, що джерелом легітимності соціального порядку є процес комунікації. Віра в легітимність соціального порядку переводиться на мову, яка потім дозволяє шляхом переговорів перевірити цю віру.

Важливо нагадати, що соціальним порядком для Вебера, по-перше, є певна інтегрована сукупність індивідуальних дій, якщо їх значущість зовнішньо гарантована можливістю того, що будь-яке відхилення наštовхнеться на (відносно) загальне і практично відчутне несхвалення. По-друге, найважливішим джерелом соціального порядку вчений називає право, якщо порядок зовнішньо гарантований можливістю (морального або фізичного) примусу, який здійснюється особливою групою людей, в безпосередні функції яких входить охорона порядку або передбачення його дії посередництвом застосування сили [3, с. 640].

Вебер визначає легітимність соціального порядку «як визнання влади підлеглими, їх добровільна згода їй підкорятися», а також виділяє три ідеальні чисті типи легітимного соціального порядку – законний, традиційний, харизматичний [4, с. 186-190].

Раціонально-легальний соціальний порядок (законний): ґрунтується на вірі у легальність встановлених порядків і права давати розпорядження з боку тих, хто покликаний ними здійснювати панування. Це порядок, який затверджений правом, базується на записаному і затверженому законі, підкріплений певними засобами примусу. Законним цей порядок визнаний членами суспільства та його структурами, такий порядок вважається правильним. Він є ціннісно-обґрунтованим. До того часу, поки порядок вважається ціннісно-обґрунтованим він отримує підтримку з боку членів суспільства. Але в будь-якому суспільстві, де соціальний порядок вважається законним існують люди, які готові його порушувати та налаштовані на боротьбу з таким порядком.

Традиційний соціальний порядок: ґрунтується на повсякденній вірі у святість здавна діючих традицій і в легітимність тих, хто визнаний ними авторитетом. Це порядок, що має за свою основу традиції та освячений часом і авторитетом предків. Найбільш чітко такий тип соціального порядку виражений в звичаєвому праві – в звичаях і моралі – до того часу, поки вони не записані. В момент коли звичаєве право кодифікується звичаї перетворюються на закони. Традиційний соціальний порядок характерний для монархій. За своєю мотивацією він дуже схожий з відносинами у патріархальній сім'ї, які базуються на беззаперечній покорі старшим і на особистому, неофіційному характері взаємовідносин між главою сім'ї та її членами. Такий порядок відрізняється міцністю завдяки інституту успадкування влади монарха, яке підкріплює авторитет держави багатовіковими традиціями шанування влади. Вірність правителю та підтримка з боку його послідовників передається від одного покоління до іншого.

Харизматичний соціальний порядок: ґрунтується на надзвичайній відданості святості чи героїчній силі, чи зразковості якоїсь особи і відкритим чи створеним нею порядкам. Це порядок, при якому, по суті, відсутні всі об'єктивно установлені закони. Носієм харизматичного соціального порядку є людина, яка обдарована сильними лідерськими якостями, а якщо говорити поняттями, які використовує Вебер, то це людина, яка має харизму. Така людина пропонує людям той чи інший спосіб поведінки і вони її слухають. Харизматичний

соціальний порядок ґрунтується на відданості людині, яка наділена певною вищою містичною силою. Сталін, Ленін, Ганді – приклади харизматичних лідерів. Найчастіше харизматична влада з'являється в періоди революційних змін, коли нова влада не може покластися на авторитет традицій або авторитет закону. Адже тільки що було скинуто законну владу, а нових традицій ще не створили. Тому доводиться вдаватися до возвеличення особи вождя. Це явище в науковій літературі називається культом особистості.

Сьогодні концепція легітимності соціального порядку Вебера досить часто піддається критиці. На думку французького вченого М. Догана, концепція легітимності соціального порядку М. Вебера, є важливим аспектом його теорії та заслуговує емпіричної перевірки [5, с. 147]. Він провів дослідження опираючись на веберівську концепцію легітимності соціального порядку і виділив чотири групи держав в залежності від міри визнання влади в них: 1) плюралістичні демократії, які визнаються більшістю громадян як легітимні; 2) авторитарно-бюрократичні режими, де основи прав та свобод дотримуються тільки частково; 3) диктаторські (деспотичні або тоталітарні) режими, які не підтримуються більшістю; 4) режими, відносно яких не існує ні визнання, ні не прийняття тих, кому належить влада [5, с. 150].

Опираючись на отримані результати, М. Доган визначає веберівську концепцію легітимності соціального порядку як «застарілу». На його думку, сучасні політичні режими важко вписуються у визначення легітимності Вебера. «Веберівські ідеальні типи позбавлені внутрішньої динаміки, енергії розвитку, об'ємних структур і зв'язків з іншими сферами масової свідомості і поведінки». М. Доган стверджує, що типологія Вебера «стала анахронізмом, так як влада в дуже не багатьох державах побудована на традиції, з іншого боку, харизматичний феномен стає надзвичайно не частим... Тому доводиться майже всі країни... розподіляти в рамках третього раціонально-легального типу легітимного соціального порядку, змішуючи при цьому їх чисельні різновиди» [5, с. 150].

З таким твердженнями погоджуються і інші вчені. Одним з тих, хто запропонував доповнити і переглянути концепцію легітимного соціального порядку Вебера є американський соціолог Р. Коллінз. вказує на той факт, що легітимність політичного режиму не є величиною постійною. Рівень легітимності багато в чому визначається престижем окремої країни на міжнародній арені: «Держава зберігає свою легітимність тією мірою, в якій вона здатна використовувати силу проти ворожих держав... Держава, яка має високий престиж порівняно з іншими державами, може розраховувати на біль високий рівень легітимності» [6, р. 147].

Коллінз сам зізнається, що його концепція легітимності соціального порядку помітно відрізняється від концептуальної моделі легітимного панування в соціології Вебера. Але разом з цим вчений говорить, що ці дві концепції можуть доповнювати одна одну. Якщо веберівська концепція розкриває структуру легітимного соціального порядку, то концепція Коллінза пояснює її динаміку. На наш погляд, така оцінка Коллінза є дещо односторонньою, оскільки вчений ігнорує соціокультурні детермінанти легітимності, які обумовлюють характерні особливості сучасного соціологічного дискурсу про право.

Доцільно визнати, ознаки легітимності та загальнообов'язкового характеру правовий норм, є найбільш істотними при визначенні права як явища

суспільного життя та соціального інституту. Так Х.Харт у фундаментальній праці «Концепція права» підкреслює, що «право є системою легалізованих загальнообов'язкових норм, що спонукують людей діяти за загальними правилами» [7, с.56].

Близькі за змістом визначення даються й іншими вченими. Відомий російський юрист С.Алексєєв вважає, що *право* – «це система загальнообов'язкових норм, виражених у законах, інших легітимних визнаних державою джерелах і які є загальнообов'язковими підставами для визначення правомірно дозволеної і юридично недозволеної, забороненої (а також державно запропонованої) поведінки» [8, с.58]. Л.Фулер також указує на нормативні підстави права «як ключової умови його ефективної дії й прояву сили суспільства» [9, с.138-139].

На наш погляд, акцент на нормативній універсальності права загалом не дає можливість вичерпно дослідити регулятивні можливості правових норм. Як вже зазначалося нами, М.Вебер був одним з перших учених, хто ставив під сумнів універсальність регулятивних можливостей права, приймаючи до уваги ірраціональні фактори правотворчості й правозастосування.

Вплив ідей Вебера доволі наочно проявляється в сучасних постструктуралистських соціологічних концепціях права М.Фуко й П.Бурдьє. У цих концепціях також робиться акцент на необхідності вивчення явних і латентних механізмів силової дії державного апарату примусу, який переважно керується нормами «ідеологічної раціональності» - тобто цей апарат доволі вибірково використовує норми права, орієнтуючись на захист інтересів панівних класів. В роботі «Влада права: основи соціології юридичного поля» П.Бурдьє відзначає, що державний апарат примусу прагне цілеспрямовано вселяти пересічним громадянам (профанам) віру в нейтральність і автономність права. На практиці ж юристами, які діють у судових інстанціях, «рухають фінансові інтереси, а також їх етичні й політичні диспозиції, тобто принцип соціальної близькості із клієнтами» [10, с.99-100].

Важливо також враховувати, що сучасна тенденція глобалізації, що веде до посилення інтернаціоналізації суспільного життя, приводить до істотної трансформації соціальних функцій національної держави і його «здатності» бути суб'єктом формування громадянської ідентичності. Не буде перебільшенням констатація, що центральною темою сучасних наукових дискусій є обговорення вченими можливостей реальної втрати національною державою свого суверенітету. Загальний зміст даної позиції досить красномовно передають міркування Ю.Хабермаса, що вважає, що сучасна держава «вже не можна більше вважати центральною управлінською інстанцією, у якій більшість концентрує свої здатності до самоорганізації» [11, с.371].

На думку Ю.Хабермаса сучасна соціальна дійсність наочно демонструє кризу інтегративних і регулятивних можливостей права, оскільки його джерелом в умовах глобалізації стає вимушена стихійність діяльності законодавців. Для того, щоб правові норми діяли в якості ефективних регулятивів соціальної взаємодії, ці норми повинні бути сприйняті й прийняті громадянами як легітимні. А таке прийняття, як доводить Хабермас, неможливо без створення механізмів впливу громадян на процес формування цих норм. Тому легітимність правових норм може бути забезпечена певними комунікативними демократичними

процедурами, які в сучасних суспільствах організуються не стільки інститутами держави, скільки інституціональною системою цивільного суспільства. У монографії «Розколотий Захід» Ю.Габермас, вказує на важливість розмежування двох типів права, які мають різні джерела владної компетенції: 1) право держави як «субстанціональної державної влади» і 2) право цивільного суспільства, що втілює потенціал механізмів самоорганізації громадського життя й що розуміється як «влада від народу»[12, с.121.].

Таке розмежування є досить симптоматичним, оскільки в сучасних суспільствах головним джерелом правових норм є соціально значущі законодавчі ініціативи інститутів громадянського суспільства, які фіксують певні зміни громадянської ідентичності. Такі законодавчі ініціативи можуть оформлятися не тільки в правові норми громадянського суспільства, але й в «право держави» у тому випадку, якщо вони отримують парламентське схвалення.

Висновки: 1. Максом Вебером була розроблена оригінальна концепція легітимного соціального порядку. В рамках даної концепції вчений виділив три типи легітимного порядку: законний, традиційний та харизматичний. В ХХ столітті ряд соціологів активно використовують веберівську теоретичну модель для дослідження сучасних процесів правової регламентації соціальних відносин. 2. М.Вебер був одним з перших вчених, хто аргументував ідею необхідності критичного ставлення до віри в універсальність регулятивних можливостей права, приймаючи до уваги ірраціональні фактори правотворчості й правозастосування. Дана ідея суттєво впливає на сучасний соціологічний дискурс про право і його регулятивні можливості.

Список використаних джерел

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. /Эмиль Дюркгейм. - М.: Канон, 1996.- 432 с.
2. Weber M. Economy and society An outline of interpretative sociology // Max Weber.- Berkeley: University of California press, 1978.- 986р.
3. Вебер М. Основные социологические понятия/ Макс Вебер //Вебер М.Избранные произведения. - М.: Прогресс 1990. – С.537-643.
4. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування //Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. /Макс Вебер/ Пер з нім. О.Погорілий. - К.: Основи, 1998.-С. 157-172
5. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия. / М. Доган //Социс – 1994. - №6. – С. 147-156.
6. Collins R. Weberian sociological theory./ R. Collins. - Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – 220 p.
7. Харт Х.Л.А. Концепт права / Х.Л.А. Харт.- К.: Сфера, 2004.- 164с.
8. Алексеев С.С. Право. Опыт комплексного исследования / С.С.Алексеев . - М.: «Статут», 1999.- 712с.
9. Фуллер Л. Мораль права / Лон Фуллер. - К.: Сфера, 2004.- 144с.
10. Бурдьє П. Власть права: основы социологии юридического поля // Бурдьє П. Социология социального пространства. / Пьер Бурдьє. /Пер. с франц.; Отв. ред. перевода Н.А.Шматко. – М.:Институт экспериментальной социологии; СПб: Алетейя, 2005. – С.75-128.
11. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. / Юрген Хабермас. - Пер. с нем. - М.: Издательство «Весь мир», 2003. – 416с.

12. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Юрген Хабермас. - Пер. с нем. - М.: Издательство «Весь мир», 2008. – 192с.

Отримано 19.09.2015 р.

УДК 316.2

Дейнека А. В. °

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, факультет соціології, аспірант

СОЦІАЛЬНА ТОПОЛОГІЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА АГЕНТНОСТІ У АКТОРНО-МЕРЕЖЕВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ДЖОНА ЛО

У статті аналізується специфіка розуміння агентності в рамках концепції соціальної топології сучасного англійського соціолога Джона Ло. Автор інтерпретує соціальну топологію як оригінальну версію акторно-мережевої теорії (ANT), де теоретичний фокус зміщується в сторону соціології простору. Агентність, таким чином, постає як здатність об'єкта брати участь у конструюванні множинних форм просторовості.

Ключові слова: агентність, соціальна топологія, акторно-мережева теорія, простір, об'єкт

В статье анализируется специфика понимания агентности в рамках концепции социальной топологии современного английского социолога Джона Ло. Автор интерпретирует социальную топологию как оригинальную версию акторно-сетевой теории (ANT), где теоретический фокус смещается в сторону социологии пространства. Агентность, таким образом, предстает, как способность объекта принимать участие в конструировании множественных форм пространственности.

Ключевые слова: агентность, социальная топология, акторно-сетевая теория, пространство, объект

The article analyses the special understanding of agency in framework of social topology by contemporary English sociologist John Law. Author interprets social topology as an original version of actor-network theory (ANT), where theoretical focus shifts toward the sociology of space. Agency, thereby, appears here as a capacity of the object to take a part in construction of multiple forms of spatiality.

Key words: agency, social topology, actor-network theory, space, object

Актуальність теми. Акторно-мережева теорія (actor-network theory - ANT) представляє собою відносно новий та, разом із тим, інноваційний напрям у соціологічному мисленні. Початок цьому напрямку був покладений у середині 1980-х років двома французькими соціологами Брюно Латуром та Мішелем